

УДК 811.160.3'271.12

В. Л. Чабарава¹, Л. І. Пятрова²¹Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт²Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт**АСНОЎНЫЯ АСПЕКТЫ РЭДАГАВАННЯ ВУЧЭБНАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

У артыкуле прыведзены асноўныя аспекты рэдагавання вучэбнай літаратуры, асаблівасці рэдагавання і падрыхтоўкі да выдання вучэбнай літаратуры пэўнага тыпу ў залежнасці ад чытацкага адрасу і іх іншых асаблівасцей. Раскрыта сутнасць тэрміна «вучэбныя выданні», дадзена іх агульная характарыстыка. Устаноўлены асноўныя патрабаванні да вучэбнай літаратуры з пункту гледжання розных характарыстык. Усебакова разгледжаны розныя крытэрыі, зыходзячы з якіх неабходна правільна падрыхтоўваць выданне да друку. Кратка ахарактарызавана праца рэдактара і аўтара з матэрыяламі.

Ключавыя словы: рэдакцыйна-выдавецкі працэс, рукапіс, рэдагаванне, вучэбнае выданне, рэдактарскі аналіз.

O. L. Chabarova¹, L. I. Petrova²¹Belarusian National Technical University²Belarusian State Technological University**THE MAIN ASPECTS OF EDUCATIONAL LITERATURE EDITING**

The article presents the main aspects of editing educational literature, especially editing and preparation for publication of educational literature of a certain type, depending on the reader's address and other features. The essence of the term "educational publications" is revealed, their General characteristics are Given. The basic requirements for educational literature in terms of different characteristics are established. Various criteria on the basis of which it is necessary to properly prepare the publication for printing are comprehensively considered. The work of the editor and the author with the materials is briefly described.

Key words: editorial and publishing process, manuscript, editing, educational editing, editorial analysis.

Уводзіны. Рэдакцыйна-выдавецкі працэс — гэта комплекс узаемазлучаных арганізацыйна-кіраўніцкіх, творчых, прамысловых, інфармацыйных і маркетынгавых работ, якія накіраваны на падрыхтоўку і распаўсюджанне выданняў.

Выдавецкі працэс умоўна падзяляецца на чатыры этапы.

Падрыхтоўчы этап пачынаецца са складання тэматычнага плана і заканчваецца аддачай аўтарам рукапісу ў выдавецтва.

Рэдакцыйны этап працягваецца ад моманту аддачы аўтарам рукапісу да здачы яе ў вытворчы адзел. На гэтым этапе вырашаецца лёс рукапісу: робіцца адзнака і рэцэнзаванне, а таксама рэдагаванне і падрыхтоўка да выдання.

Заклучны этап — рэклама і распаўсюджанне кнігі.

Падрыхтоўка вучэбных выданняў — спецыяльная галіна рэдакцыйна-выдавецкай дзейнасці. Працэс стварэння вучэбнай літаратуры адрозніваецца ад стварэння твораў любога іншага віду літаратуры тым, што аўтар і рэдактар павінны адпаведным чынам канструяваць вучэбны матэрыял, зыходзячы з таго, што вучэбныя выданні з'яўляюцца адным з асноўных сродкаў навучання і адлюстроўваюць адпаведную сферу ведаў.

У самастойны комплекс вучэбныя выданні вылучаюцца па мэтавым прызначэнні і па характары інфармацыі [1].

Асноўная частка. *Вучэбная літаратура* — гэта комплекс выданняў, якія змяшчаюць звесткі навуковага або прыкладнога характару, выкладзеныя ў форме, зручнай для вывучэння.

Вучэбная кніга выконвае тры сацыяльныя функцыі:

- навучанне пэўнаму прадмету, дысцыпліне;
- маральнае развіццё;
- фармаванне інтэлектуальнай дзейнасці асобы.

Вучэбнае выданне — «выданне, якое змяшчае сістэматызаваныя звесткі навуковага або прыкладнога характару, выкладзеныя ў форме, зручнай для вывучэння і выкладання, і разлічанае на навучэнцаў рознага ўзросту і ступені навучання» [1].

Вучэбныя выданні маюць грыф Міністэрства адукацыі, якога-небудзь іншага міністэрства або Навукова-метадычнага цэнтра вучэбнай кнігі і сродкаў навучання з указаннем прадмета і чытацкага адрасу. Аднак выданні могуць быць і без грыфа. Асабліва шмат такіх дапаможнікаў для паступаючых у вышэйшыя навучальныя і сярэднія спецыяльныя вучэбныя ўстановы.

Аўтар і рэдактар павінны ў пэўнай ступені канструяваць вучэбны матэрыял, пры гэтым неабходна ўлічваць два моманты:

1) вучэбнае выданне — адно з асноўных сродкаў навучання і з'яўляецца элементам вучэбнага працэсу;

2) вучэбнае выданне адлюстроўвае вобласць ведаў, сферу дзейнасці.

У залежнасці ад гэтага ўзнікаюць пэўныя патрабаванні: вучэбная літаратура павінна прадуладжваць педагагічнае ўздзеянне на чытачоў; інфармацыя, якая складае змест вучэбнай літаратуры, спецыяльна адбіраецца і рэдагуецца ў залежнасці ад задач таго ці іншага выдання. Таксама ўлічваюцца не толькі асаблівасці дзейнасці або ведаў, але і задачы фармавання інфармацыйнай культуры навучэнца.

Прадмет вучэбнага выдання — адабраныя ў некаторым аб'ёме і адаптаваныя ў адпаведнасці з чытацкім адрасам веды, якія характарызуюць асновы навукі і практычнай дзейнасці.

Чытацкі адрас — важная характарыстыка вучэбнай літаратуры, якая вызначае асаблівасці інфармацыйнай культуры навучэнцаў.

Вучэбныя выданні выконваюць наступныя функцыі:

- камунікатыўную;
- інфармацыйную;
- пазнавальную;
- развіваючую;
- выхаваўчую;
- арганізацыйную [2].

Патрабаванні, якія прад'яўляюцца да вучэбнай літаратуры пры яе рэдагаванні:

1. Навуковасць — мяркуе выклад дадзенай дысцыпліны ў свеце навішых дасягненняў навукі, на аснове пэўных фактаў, правільнае тлумачэнне саміх фактаў і сувязей паміж імі. Асабліва ўважліва трэба ставіцца да вызначэнняў і фармулёвак — яны павінны быць простыя, зразумелыя, строга навуковыя.

2. Выклад матэрыялу павінен быць разлічаны на чытача адпаведнага ўзросту і ўзроўню развіцця.

3. Вывучэнне дысцыпліны неабходна звязваць з практыкай.

4. Кожная кніга павінна мець супамернасць частак. Ад унутранай складнасці выкладу залежыць ўспрыманне матэрыялу і ступень яго засваення.

Аўтар разам з рэдактарам павінны надаць вялікую ўвагу пабудове вучэбнай кнігі, яе кампазіцыі. Правільная метадычная пабудова вучэбнай кнігі спрыяе развіццю мыслення і памяці школьнікаў і студэнтаў, дапамагае ім засвойваць і запамінаць асноўныя палажэнні прадмета.

У кожнай вучэбнай кнізе, з якой пачынаюцца заняткі па новым прадмеце, карысна

даваць ўводзіны. Ва ўводзінах неабходна ў зымальнай для чытачоў форме распавесці, чым займаецца дадзеная навука, як штодзённа ўжываюцца яе высновы і г. д.

Метадыка пабудовы вучэбнай літаратуры для вышэйшых навучальных устаноў павінна быць іншай, чым для сярэдніх навучальных устаноў. Ствараючы вучэбную літаратуру для вышэйшых навучальных устаноў, аўтар і рэдактар павінны ўлічваць магчымасці студэнта. Нельга ствараць падручнікі, якія па сваіх аб'ёмах выходзілі б за межы вучэбных планаў і праграм. Яны павінны змяшчаць толькі асноўныя палажэнні дадзенай навукі.

У вучэбнай літаратуры для вышэйшых навучальных устаноў трэба пісаць толькі пра тое, што ў дадзенай галіне навукова абгрунтавана, праверана і пацверджана практыкай. Асноўныя патрабаванні, якія прад'яўляюцца для рэдагавання літаратуры, прызначанай для вышэйшых навучальных устаноў, і якія абавязкова павінен улічваць рэдактар у сваёй працы, наступныя:

1. У кожным падручніку, вучэбным, вучэбна-метадычным дапаможніку павінен быць вызначаны прадмет дадзенай навукі і задачы курсу.

2. Вучэбная кніга павінна знаходзіцца на ўзроўні сучасных дасягненняў айчыннай і замежнай навукі, адпавядаць праграме дадзенага курсу.

3. Выклад павінен быць творчым, жывым, злучаным з сучаснай рэчаіснасцю, вызначаць перспектывы развіцця дадзенай навукі.

4. Фактычны матэрыял, які прыводзіцца, павінен быць правераемым.

5. Пісьмовы стыль вучэбнай літаратуры павінен быць ясным, дакладным, пераканаўчым, па магчымасці вобразным [3, 4].

Рэдагаванне — складаная частка выдавецкага працэсу, творчая праца рэдактара сумесна з аўтарам над рукапісам твора ў мэтах паляпшэння яго зместу і формы, падрыхтоўкі да паліграфічнага выканання і выпуску ў свет. У працы над тэкстам рэдактар ужывае розныя віды рэдактарскай праўкі.

Праца рэдактара з ілюстрацыйным матэрыялам.

Ілюстрацыя заклікана дапамагчы чытачу лепш зразумець тэкст, дапоўніць яго. З дапамогай ілюстрацыі выяўляецца змест, які ці немагчыма, ці складана перадаць у тэкставай форме. З гэтых пазіцый рэдактар і ацэньвае ілюстрацыйны матэрыял. Паралельна на гэтай жа стадыі рэдактар заказвае мастаку (дызайнеру) афармленне выдання.

Мастацкае афармленне выдання.

Кніга павінна быць спраектавана. Макет кнігі — гэта мадэль афармлення будучага выдання, якая змяшчае эскізы афарміцельскіх

элементаў да кампазіцыі кожнай паласы і рэвароту ў выданні. Праца над вокладкай і супервокладкай вядзецца паралельна з працай над унутраным матэрыялам кнігі, тэкстам і ілюстрацыямі.

Выдавецкі арыгінал — аўтарскі арыгінал пасля рэдакцыйна-выдавецкай апрацоўкі, дапоўнены арыгіналамі знешняга афармлення, размечаны для паліграфічнага выканання і які суправаджаецца тэхнічнай спецыфікацыяй, дзе паказаны тэхніка-тэхналагічныя параметры будучага выдання.

Арыгінал-макет — падпісаны ў друк арыгінал, які надрукаваны як узор для набору.

Вычытка — гэта рэдакцыйна-тэхнічная апрацоўка ўсіх матэрыялаў выдавецкага арыгінала пры падрыхтоўцы яго да здачы ў друкарню.

Ацэнка зместу выдання.

Праца рэдактара над рукапісам — складаны творчы працэс, у якім вылучаюцца два найважнейшыя аспекты: рэдактарскі аналіз і практычная рэалізацыя яго высноў. Мэта рэдактарскага аналізу — спрагназаваць, якім будзе вынік чытання твора ў тым выглядзе, у якім стварыў яго аўтар. Для гэтага неабходна:

а) глыбока вывучыць тэкст;

б) устанавіць найважнейшыя прыкметы чытача (узровень ведаў, мэты, якія пабуджаюць яго брацца за кнігу, сферу дзейнасці, у якой будучы выкарыстоўвацца пачэрпнутыя з твора ведаў, і інш.);

в) высветліць грамадскае прызначэнне выдання.

Разглядаючы змест вучэбнага выдання, рэдактар павінен арыентавацца на вучэбную праграму дысцыпліны, якая адлюстроўвае склад інфармацыі і паслядоўнасць выкладання матэрыялу. Падзел на часткі павінен падпа-радкоўвацца законам авалодання інфармацыі — аб'ём кожнай з іх павінен супаднесці з магчымасцямі засваення і запамінання матэрыялу за адносна кароткі працяг часу. Прычым кожны раздзел павінен уяўляць сабой пэўную ступень авалодання дысцыплінай, падзел тэкста на часткі трэба рабіць па адзінаму арганічнаму прынцыпу, у якім неабходна сузалежнасць назваў раздзелаў.

Актуальнасць будучага вучэбнага выдання.

Актуальнасць выдання з'яўляецца адным з галоўных аспектаў рэдактарскага аналізу. Актуальнасць можна вызначыць як грамадскую значнасць тэксту.

Вучэбныя выданні розных тыпаў з'яўляюцца актуальнымі ў кожнай галіне, па якой яны надрукаваны. Штогод ідзе мадэрнізацыя вытворчасцей, з'яўляюцца новыя метады вывучэння розных дысцыплін і г. д. У выніку такіх пастаянных новаўвядзенняў неабходна амаль што па ўсіх дысцыплінах перапісаць і

аднаўляць падручнікі, вучэбныя дапаможнікі, метадычныя ўзказанні.

Навуковасць, сістэмнасць выкладу, даступнасць, цэласнасць, паўната.

Дакладнасць мовы — абавязковая ўмова правільнага выкладу ведаў і іх паспяховага засваення і выказвання думкі. Выкарыстанне слоў у агульным, прыблізным значэнні можа прывесці да сумненняў у правільнасці данасення матэрыялу і двухбаковых тлумачэнняў тэксту. Увага рэдактара павінна быць накіравана перш за усё на дакладнасць словаўжывання [2], [5].

Крытэрыі *навуковасці* мае на ўвазе пэўнасць і дакладнасць прыводных фактаў. Рэдактар аналізуе мэтазгоднасць уключэння тых ці іншых фактаў, правільнасць іх суадносін, праўдзівасць сувязей і адносін паміж імі. Прычым у вучэбнай літаратуры асабліва важныя дакладнасць прыводных звестак, іх якасць (якасць, запамінанне, узорнасць, канкрэтнасць і практычнасць). Усе факты рэдактар даследуе ў кантэксце асноўнай тэмы твора, вызначаючы правільнасць выбару формы іх уяўлення (дакументальная, інфармацыйная, мастацка-вобразная).

Сістэмнасць выкладу забяспечваецца лагічнай паслядоўнасцю, аргументаванасцю высноў, доказнасцю прыводных становішчаў.

Крытэрыі *даступнасці* — адпаведнасць формы выкладу, мовы, стылю магчымасцям успрымання і засваення інфармацыі навучэнцамі пэўнай катэгорыі. Глыбіня раскрыцця пытанняў, іх складанасць павінны адпавядаць узроўню ведаў навучэнцаў, развіваць гэтыя ведаў, пашыраючы інфармацыйнае поле і інфармацыйны тэзаўрус навучэнца.

Цэласнасць твора забяспечваецца за кошт узаемадзеяння частак паміж сабой.

Паўната выкладу вызначаецца паўнатай адлюстравання вучэбнай праграмы.

Адзнака назвы выдання.

Пры падрыхтоўцы да выдання па профільнай дысцыпліне неабходна пазбягаць усялякіх стылістычных недасканальнасцей. Назва кнігі павінна як мага больш адлюстроўваць увесь змест выдання, яго сутнасць і нават мэты, пры ўсім гэтым пажадана, каб назва была сціплай, кароткай, але адначасова і інфармацыйнай.

Лагічнасць выкладу тэксту.

Лагічны аналіз тэксту неабходны на ўсіх стадыях працы над літаратурным творам. Як і ўсякі аналіз, лагічны аналіз заснаваны на дзяленні тэксту на сэнсавыя часткі і на даследаванні сувязей паміж гэтымі часткамі, паміж сэнсавымі адзінкамі тэксту і загэктавай рэчаіснасцю.

Афармленне друкаваных выданняў — працэс, які накіраваны на паляпшэнне спажаўецкіх якасцей кнігі, газеты, часопіса мастацкімі і палігра-

фічнымі сродкамі, якія аб'яднаны паміж сабой. Выдавецка-паліграфічнае афармленне выдання вызначаецца ў адпаведнасці з чытацкім прызначэннем і варыянтам афармлення. Пры распрацоўцы выдавецка-паліграфічнага афармлення неабходна ўлічваць від выдання, яго мэтавае прызначэнне, а таксама чытацкі адрас.

Заклучэнне. Вучэбныя выданні з'яўляюцца асноўнымі сродкамі навучання, таму падыходзіць да іх стварэння і рэдагавання патрэбна з адказнасцю. Пры стварэнні вучэбнага выдання неабходна звяртаць увагу на фун-

кцыі выдання, чытацкую аўдыторыю, прадмет вучэбнага выдання.

Рэдактар у сваёй працы над вучэбнымі выданнямі рознага тыпу перш за ўсё павінен кіравацца наступнымі патрабаваннямі: навуковасцю, стылем і сістэмнасцю выкладу матэрыялу, даступнасцю, паўнатай, цэласнасцю. Рэдактару неабходна вылучыць грамадскую значнасць.

Таксама падчас працы над вучэбным выданнем абавязкова трэба праводзіць ацэнку ілюстрацыйнага матэрыялу, зместу, назвы, мастацкага афармлення выдання.

Літаратура

1. Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні: ГОСТ 7.60–2003 = Издания. Основные виды. Термины и определения: СТБ ГОСТ 7.60–2003 выданне афіцыйнае. Дзяржаўны стандарт Рэспублікі Беларусь. Мінск: Дзяржстандарт, 2004. 54 с. (Сістэма стандартаў па інфармацыі, бібліятэчнай і выдавецкай справе).
2. Токаръ О. В. Технология редакционно-издательского дела: метод. рекомендации по выполнению курсового проекта. Минск: БГТУ, 2012. 98 с.
3. Куліковіч У. І. Тэхналогія рэдакцыйна-выдавецкай справы: курс лекцый. Мінск: БДТУ, 2015. 255 с.
4. Мильчин А. Э., Чельцова А. Э. Справочник издателя и автора: редакционно-издательское оформление издания. М.: Олимп; Назрань: АСТ, 1999. 685 с.
5. Теория и практика издательского дела. Хрестоматия: учеб. пособие / авт.-сост.: В. И. Куликович, В. В. Орлова, О. А. Пригожая. Минск: БГТУ, 2012. 470 с.
6. Миронова М. В., Лобин А. М. Проектирование и анализ концепции книжных изданий: учеб. пособие. Ульяновск: УлГТУ, 2009. 120 с.

References

1. GOST 7.60-2003. System of standards on information, librarianship and publishing. Publications. Basic types. Terms and definitions. Minsk, Dzyarzhstandart Publ., 2004. 54 p. (In Russian).
2. Tokar' O. V. *Tekhnologiya redaktsionno-izdatel'skogo dela* [Technology of editorial and publishing]. Minsk, BGTU Publ., 2012. 98 p.
3. Kulikovich U. I. *Tekhnologiya redaktsyynna-vydavetskay spravy* [Technology of editorial and publishing business]. Minsk, BDTU Publ., 2015. 255 p.
4. Mil'chin A. E., Chel'tsova L. K. *Spravochnik izdatelya i avtora: redaktsionno-izdatel'skoye oformleniye izdaniya* [Publisher and author's guide: editorial and publishing design of the publication]. Moscow, Olimp Publ., Nazran', AST Publ., 1999. 685 p.
5. Kulikovich V. I., Orlova V. V., Prigozhaya O. A. *Teoriya i praktika izdatel'skogo dela* [Theory and practice of publishing]. Minsk, BGTU Publ., 2012. 470 p.
6. Mironova M. V., Lobin A. M. *Proyektirovaniye i analiz kontseptsii knizhnykh izdaniy* [Design and analysis of the concept of books]. Ul'yanovsk, UIGTU Publ., 2009. 120 p.

Звесткі пра аўтараў

Чабарава Вольга Леанідаўна – магістрант. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). Рэдактар навукова-тэхнічнага часопіса “Приборы и методы измерений”. Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт (220013, г. Мінск, пр. Незалежнасці, 65, Рэспубліка Беларусь). E-mail: ol4ik5907@mail.ru

Пятрова Людміла Іванаўна – кандыдат філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: lyuda47@bk.ru

Information about the authors

Chabarova Ol'ga Leonidovna – Master's degree student. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). Editor of the the Scientific-Technological Magazine “Devices and Methods of Measurements”. Belarusian National Technical University (65, Nezavisimosti Ave., 220013, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: ol4ik5907@mail.ru

Petrova Lyudmila Ivanovna – PhD (Philology), Professor, Professor, the Department of Editing and Publishing Technology. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: lyuda47@bk.ru

Паступіў 12.09.2019